

Namen noemen

De problemen van het gerecht

Eric Torrekens

Sevi-stafmedewerker

De problemen van het gerecht zijn een explosieve materie geworden. Hoe zien deze problemen eruit voor de gebruiker, voor de politiek en voor het gerecht zelf? Wie is ervoor verantwoordelijk? Het antwoord is genuanceerd, maar het besluit is duidelijk: er moet ingegrepen worden.

Vanuit het standpunt van de gebruiker

De gewone mensen, of de 'rechtsonderhorigen' zoals ze in rechterlijke kringen worden genoemd, hebben nooit veel begrepen van de rechtsgang; zelfs niet als het hun eigen geschil betrof. Wie ooit een verkeersongeval heeft meegemaakt dat via een rechtbank werd afgehandeld, weet dat zijn eigen inbreng nihil is, en dat het dossier een zelfstandig leven gaat leiden door het optreden van advocaten, experts en magistraten. Ongeacht de vraag of het anders kan, blijft de vaststelling dat de burger sterk vervreemd is van het gerechtelijk gebeuren. Ook het taalgebruik in juridische acten vormt een barrière: denk bv. maar aan het notarisjargon in huwelijkscontracten. Tenslotte moet ook de passieve rol worden vermeld die slachtoffers en verdachten in het kader van een politieonderzoek toebedeeld krijgen. Veel inspraak hebben zij niet, en het is pas als het dossier afgesloten is dat zij de resultaten kennen. Door die geheimhouding gaat veel nuttige informatie verloren.

In aanraking komen met het gerecht is geen aangename gebeurtenis. Niet alleen omwille van de mogelijke bestraffing of moreel verlies, maar ook omdat het meestal een dure aangelegenheid

is. De gerechtskosten en de kosten van de verdediging door een advocaat zijn niet van de poes. Voor veel mensen is dat een zware dobber.

Enmaal een burgerlijk geding gestart, begint het leed pas goed. Vaak duurt het maanden vooraleer een vonnis wordt uitgesproken. En wanneer de tegenpartij in hoger beroep gaat, komen daar nog enkele jaren bij. Het is evident dat het aanslepen van gerechtelijke geschillen een nadelige invloed kan hebben op de gezondheidstoestand van de personen die erbij betrokken zijn. Maar het kan eveneens desastreus zijn voor de financiële toestand van de procespartijen. Het gebeurt dikwijls dat de eisende partij gedurende het lange wachten op een uitspraak failliet gaat. Zo wordt uiteindelijk het geloof in het rechtssysteem aangetast. Immers, de querulant wordt beloond en de persoon die gelijk had maar het niet (tijdig) kon halen, blijft verbitterd achter. Het lange uitblijven van een vonnis is bovendien in strijd met de wet zelf, die voorschrijft dat de uitspraak binnen een maand moet geschieden. Het resultaat is dat de procespartijen die over voldoende middelen beschikken voor de snellere, private arbitrage kiezen, waardoor er een rechtspraak met twee snelheden ontstaat.

Vanuit het gerecht

Wanneer een verdachte van ernstige feiten zoals georganiseerde fiscale fraude, vluchtmisdrijf, oplichting, zware milieuvervuiling, enz., wordt vrijgesproken omdat er een procedurefout is gemaakt tijdens het vooronderzoek of tijdens de behandeling van de zaak, voldoet het gerechtelijk systeem niet aan de eigen doelstellingen. Hetzelfde geldt uiteraard wanneer de verdachte wordt vrijgesproken wegens verjaring. In dergelijke pijnlijke gevallen ontloopt de dader niet alleen zijn sanctie, maar heeft het apparaat bovendien een fout gemaakt, waardoor het geleverde werk op slag nutteloos is geworden. Dit verlies kan omgezet worden in winst, indien de betrokken instanties er iets uit leren of indien de wet in de gunstige zin wordt aangepast.

Ook in de fase van de uitvoering van de straf schiet het gerecht nogal eens tekort. Eénmaal een verdachte voor bepaalde feiten is veroordeeld, is het niet te veroorloven het vonnis niet uit te voeren. Toch gebeurt het maar al te vaak dat men achteraf niet wordt opgesloten, dat de geldboete niet wordt geïnd, of dat de verbeurdverklarde winsten niet worden in beslag genomen. Bij gebrek aan preciese cijfers ontstaat hierover slechts weinig beroering. Maar dit dreigen met, en veroordelen tot een sanctie, zonder dat ze wordt uitgevoerd, ondergraaft de geloofwaardigheid van het systeem.

Vanuit de politiek

Een grote onrechtvaardigheid van ons rechtssysteem is uiteraard de ongelijke behandeling van daders van kleine criminaliteit ten opzichte van de grote fraudeurs en criminelen. Wie gepakt wordt wegens gebruik of handel van kleine hoeveelheden drugs, of wegens een kruimeldiefstal, wordt gemakkelijk gestraft met effectieve gevangenis van enkele maanden, terwijl een persoon die frauduleuze transacties organiseert er soms vanaf komt met een vermaning of zelfs helemaal niet vervolgd wordt. Nochtans is de maatschappelijke schade die fraudeurs en zware criminelen veroorzaken veel groter en leidt ze zelfs tot structurele tekorten op de overheidsbegroting en tot het faillissement van concurrenten die het spel eerlijk spelen. Het besef van deze ongelijke

behandeling doet uiteraard geen goed aan het vertrouwen van de mensen in het gerecht.

Ook het vervolgings- en seponeringsbeleid van het openbaar ministerie blinkt uit door willekeur. Ongeveer 70% van de strafzaken wordt geseponeerd. Dat geeft aan dat het gerechtelijk apparaat de toevloed van strafzaken niet aankan. Er valt moeilijk een lijn te ontdekken tussen wat voorkomt bij de strafrechter en wat niet. Bovendien bestaan er verschillen tussen de arrondissementen. Ook dat bevordert de rechtsgelijkheid niet. Het parket geeft geen leiding aan het gerechtelijk onderzoek, maar laat zich hoofdzakelijk leiden door wat de politiediensten binnenbrengen. Er bestaat in ons land dus zo goed als geen opsporings- of vervolgingsbeleid. Vanuit politiek oogpunt is dat onaanvaardbaar. Het opstellen van objectieve criteria is immers perfect doenbaar.

Elke verjaring van een strafzaak betekent een blaam voor het gerecht zelf. Immers, een laakbaar feit werd vastgesteld maar niet gesanctioneerd. Bovendien werd een aanzienlijke hoeveelheid middelen en menskracht verspild. De mogelijke media-aandacht voor de verjaring van een belangrijke zaak bezorgt het gerecht veel negatieve publiciteit. De publieke opinie ervaart dit als onrechtvaardig. De echte slachtoffers van de verjaarde feiten moeten bovendien hun schade zelf verhalen via een burgerlijke procedure.

Wie is verantwoordelijk?

Na deze inventaris van de gebreken van het gerechtelijk apparaat is het gepast om punt per punt de verantwoordelijken aan te duiden. Voor het geschetste probleem van het taalgebruik is de hele juridische wereld (wetgever, ambtenarij, bedrijfsjuristen, gerecht) verantwoordelijk. Zij doen allemaal weinig of geen moeite om helder over te komen. Met deze vaststelling is het probleem uiteraard niet opgelost. Een kritische houding t.a.v. onbegrijpbare taal, onverstaanbare vonnissen of contracten is een eerste, noodzakelijke stap. Zo'n houding wordt nu reeds door de consumentenorganisaties gestimuleerd, maar zou nog uitgebreid moeten worden. De verhouding die de mensen met de rechtspraktijk hebben, kan enkel verbeteren op voorwaarde dat zij hun

eigen rechtspositie beter afbakenen en verdedigen.

Maar er moeten ook structurele obstakels geslecht worden. Zo kan het feit dat betrokkenen in een strafonderzoek geen toegang krijgen tot het dossier slechts opgelost worden door een veranderde houding van parket- en politiemensen. Het 'geheim van het strafonderzoek' wordt door het parket al te vlug ingeroepen om pottekijkers buiten te houden. Zelfs tegenover de advocatuur en de pers durft zij botweg te zwijgen. De gewone rechtszoekende moet in die omstandigheden helemaal niet proberen om iets te weten te komen. Deze absolute geheimdoenerij is in de meeste gevallen onverantwoord. Daarom is het noodzakelijk dat het parket zelf een voorlichting organiseert en dat een wettelijk recht tot inzage wordt ingevoerd. Alleen zo kan de dwaze geruchtenmolen met valse en juiste lekken worden gestopt.

De gebrekkige rechtsbijstand

Het ontbreken van een goed georganiseerde rechtshulp wordt in ons land al lang aangeklaagd. Privé organisaties (consumentenorganisaties, vakbonden), ombudsdiensten van de overheid en sommige balies namen initiatieven om tot een betere dienstverlening te komen, maar in wezen blijft het pro-deo-systeem een soort armenzorg en geen sociale rechtsbijstand voor iedereen. Op de begroting van justitie werd recent wel meer geld uitgetrokken voor de prodeorechtshulp, maar die steun komt in hoofdzaak ten goede aan de jonge advocaten zelf. Dergelijke steun is zeker niet overbodig, maar het is de vraag of de geleverde prestaties erdoor evenredig verbeteren. De bestaande tekorten inzake juridische bijstand zouden eigenlijk opgevangen moeten worden door de OCMW's, en dit krachtens hun eigen organieke wet. In de praktijk gebeurt dit onvoldoende. Blijkbaar hebben de OCMW's hun roeping van de 'openbare onderstand' nog niet overstegen. Om tot een betere rechtshulp te komen die enerzijds preventief werkt en anderzijds een alternatief vormt voor de dure advocaten, zullen de OCMW's en de balies nochtans inspanningen moeten doen. Een goed georganiseerde rechtshulp die preventief werkt,

kan veel maatschappelijke onkosten voorkomen. Bovendien zullen zwakkere groepen zoals huurders, gevluchte vrouwen, drugverslaafden, milieuschltoffers veel beter begeleid kunnen worden dan nu het geval is.

De achterstand in burgerlijke zaken

De gerechtelijke achterstand is een reëel probleem. Als we de vergelijking tussen de diverse soorten rechtbanken maken, dan blijken er toch grote verschillen te bestaan. De lange procesduur en de grote achterstand zijn vooral problematisch in de rechtbanken van eerste aanleg en de hoven van beroep (zie tabel).

Tabel

De gerechtelijke achterstand per rechtbank

	vrede- gerecht	rechtbank eerste aanleg	hof van beroep
1970	0j 4m	2j 3m	2j 4m
1975	0j 6m	3j 1m	4j 0m
1980	0j 9m	3j 10m	5j 5m
1984	0j 11m	4j 8m	6j 8m
1989	1j 2m	5j 2m	7j 4m

Deze cijfers geven weliswaar een vertekend beeld, aangezien er rechtszaken bij zijn die feitelijk beëindigd werden, maar nog niet geschrapt. Verontrustend is wel de stijgende trend die deze achterstand vertoont. Bij de hoven van beroep is deze gemiddelde duur in 1991 nog opgelopen tot meer dan 8 jaar. Sedert een recente opkuis bij de griffies zou dit gemiddelde verlaagd zijn tot 6 jaar en 6 maanden (1993).

Wie is nu verantwoordelijk voor die achterstand? In eerste instantie de rechters en de raadsheren zelf, en dan vooral hun voorzitters. Al te vaak hoort men in de wandelgangen van de justitiepaleizen fluisteren dat er magistraten zijn die hun werk niet doen omdat ze onbekwaam zijn of omdat ze hun dossiers gewoon laten liggen. Dergelijke geruchten gaan niet alleen over de lagere niveaus van het gerecht. Tegen deze wantoestanden moet opgetreden worden. Maar blijkbaar beschermt men elkaar zeer goed binnen het korps (of toch binnen bepaalde delen ervan).

Op de meeste hoven en rechtbanken bestaat er geen enkel overleg tussen de magistraten onderling. Bovendien is er nagenoeg geen sprake van tucht inzake de uitvoering van het werk.

In tweede instantie is de achterstand een gevolg van de gestage toename van de zaken. Althans dat is wat sommige magistraten ons willen doen geloven. Want bij de vredegerichten kende men een vergelijkbare toename van het aantal zaken, en daar heeft men wel goed stand gehouden.

Ten derde spelen ook de advocaten een vertragende rol. Het is echter de vraag of hieraan iets kan veranderen, zolang de proceduretermijnen niet bindend worden gemaakt, of zolang ze niet werkelijk afgedwongen worden door de rechters. Een (nieuwe) wijziging van de burgerlijke procedureregels is hiervoor noodzakelijk. Een andere oplossing is het inbouwen van een filter bij het hof van beroep, waardoor het aantal onnodige beroepsprocedures moet kunnen zakken. Maar alles begint bij een objectieve doorlichting van de hoven en rechtbanken. Een open gesprek met alle betrokkenen moet de basis vormen voor een structurele oplossing. Hiervoor moet de bevoegde minister zijn verantwoordelijkheid nemen.

De beleidsseponering

Om te voorkomen dat er bij de correctionele rechtbank ook een achterstand zou ontstaan zoals bij de burgerlijke rechtbanken, seponereert het openbaar ministerie ongeveer drie vierden van alle strafdossiers. In een groot deel gebeurt dat wel terecht. Maar op die manier gaat er ook veel nuttig opsporingswerk verloren en wordt er soms niet gepast gereageerd op conflictsignalen uit de samenleving. Het probleem met het parket is dat het over een zeer grote vrijheid beschikt om te seponeren, maar dat het tegelijk geen enkele verantwoording moet afleggen daarover. Zo kan een substituut een dossier klasseren zonder enige motivering. Niemand kan achteraf beoordelen of het terecht gebeurd is of niet. Erger nog is het feit dat die substituut zelf ook niet weet op welke gronden hij die beslissing neemt, tenzij op deze van zijn persoonlijke voorkeur. Alleen met een doordacht vervolgingsbeleid dat soepele

richtlijnen geeft, kan men deze normloosheid opheffen. Zo ontstaat duidelijkheid en rechtszekerheid voor de betrokken parketmagistraten en wordt toezicht mogelijk. De minister van justitie beloofde reeds lang zo'n beleid te voeren, maar pas onlangs heeft hij zijn eerste schuchtere stappen in die richting gezet.

De verjaring van de strafvordering

Het voeren van een strafrechtelijk beleid is ook noodzakelijk om de verspilling van politiewerk en -middelen (die het gevolg zijn van de verjaring van de strafvordering) tegen te gaan. Alleen door een deskundig beheer van de hangende en afgewerkte zaken kan voorkomen worden dat een zaak te laat voor de rechtbank wordt gebracht. De verantwoordelijke autoriteit hiervoor is het openbaar ministerie. Maar zoals uit het voorbeeld van de financiële sectie van het parket te Brussel blijkt, maken zij zich daarover weinig zorgen. Het enige beheer dat er nog wordt uitgeoefend is het nazicht of de dossiers die op de rekken liggen nog niet verjaard zijn. Ongeveer zoals het transport van lijken uit het oorlogslazaret. Om dit probleem van strafrechtelijke saturatie tegen te gaan, is wellicht nader onderzoek nodig. De verlenging van de verjaringstermijnen was een noodzakelijke maatregel, maar er mogen geen verdere beknottingen van de rechten van de verdediging gebeuren vooraleer het parket bewezen heeft dat het anders en beter kan werken.

De vrijspraak wegens procedurefouten

De plicht om dit soort falen tegen te gaan ligt natuurlijk bij diegene die de fout begaan heeft. Dat gaat van ambtenaren met opsporingsbevoegdheden, over politiediensten, parket, tot de onderzoeksrechter. Natuurlijk kan ook de rechter die het vonnis gevelde heeft, zich vergissen. Het probleem is echter analoog aan dat van de verjaringen en zal dus met gelijkaardige remedies aangepakt moeten worden. Het parket heeft de plicht nauwgezet toe te zien of de begane vergissingen of situaties werden rechtgezet. Desnoods brengt het openbaar ministerie, in het kader van het jaarverslag over justitie, verslag uit aan het parlement over de gerezen problemen.

Daarbij kan het eventueel verzoeken om extramiddelen of een aanpassing van de wet.

De onevenwichtige behandeling

Het wordt stilaan eentonig, maar ook deze kwaal kan slechts opgelost worden door een criminele politiek te voeren. Momenteel weet het openbaar ministerie gewoonweg niet welk beleid het volgt, ondermeer bij gebrek aan vergelijkbare statistische gegevens. Natuurlijk zit de oorzaak van de ongelijke behandeling dieper, met name in de behoudsgezinde mentaliteit en bekrompen maatschappijvisie van sommige magistraten. Jammer genoeg vertoeven velen onder hen graag in begoede milieus, waar slordige kledij als erger beschouwd wordt dan het oplichten van de belastingdiensten. Hopelijk draagt de nieuwe aanwervingsmethode ertoe bij dat niet alleen mensen afkomstig uit de hogere sociale middens tot magistraat benoemd worden.

De gebrekkige inning van de geldboetes

Het niet innen van geldboetes of het nalaten verbeurdverklarde goederen in beslag te nemen, zijn gebreken die ernstige gevolgen kunnen hebben voor het rechtssysteem. Toch zijn het in wezen maar technische problemen, die opgelost moeten worden door de betrokken diensten zelf: in eerste instantie het parket en het Bestuur van Registratie en Domeinen. Momenteel weet niemand precies hoeveel honderden miljoenen franken de Belgische staat aan geldboetes tegoed heeft, en hoeveel daarvan geïnd kunnen worden. De wildste cijfers, die tegelijk zeer verontrustend zijn, doen hierover de ronde. Misschien moet het Rekenhof inderdaad toezicht uitoefenen op de wijze waarop de staat haar vorderingen int, zoals recent in het parlement werd voorgesteld.

De overbevolkte gevangenissen

Eén van de oorzaken van de overbevolking van de gevangenissen zijn de zware gevangenisstraffen. Onze strafwet stelt weinig limieten aan de toepassing van deze sanctievorm. Bovendien zijn de rechters de afgelopen jaren steeds meer geneigd om strenge straffen uit te spreken. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het beleid van vroegtijdige vrijlating dat door het ministerie van

justitie wordt gevolgd. Justitie zelf laat personen vroegtijdig vrij omdat er teveel opgesloten zitten, en de rechters spreken lange gevangenisstraffen uit om zeker te zijn dat de betrokkene niet te vroeg wordt vrijgelaten. Een gelijkaardige vicieuze cirkel vindt men bij de toepassing van de voorlopige hechtenis. Om zeker te zijn dat een verdachte gestraft wordt laat de rechter hem voorlopig opsluiten, vóór de afhandeling van de zaak. Maar naarmate de gevangenissen voller raken met dit soort beklaagden, wordt het steeds moeilijker om de echte veroordeelden nog te plaatsen.

De zetelende magistraten een goede voorlichting geven over de werkelijke gevolgen van hun beslissingen en over het gevoerde strafbeleid, en een doorzichtiger politiek inzake strafuitvoering zijn duidelijk nodig. Zo kunnen veel onnodige misverstanden over de werkelijk toegediende straf uit de weg geruimd worden. Bij dit alles mag toch niet vergeten worden dat het over de vrijheidsberoving van mensen gaat. Een rationele onderbouw van de vonnissen is dan ook geen overbodige luxe. In de discussie over de gevangenisstraf moet ook meer aandacht besteed worden aan alternatieve sancties.

De minister van justitie beschikt in het gevangenisdossier over vele instrumenten om bij te sturen. Daarvan werden reeds verschillende uitgeput, waardoor het nieuwe credo is: nieuwe gevangenissen bouwen. Maar moet men zich daarbij niet afvragen hoever men in een democratische rechtsstaat kan gaan met het opsluiten van mensen?

Slotbeschouwing

Ooit discussieerde men met betrekking tot de rijkswacht over de vraag of het nu ging om een rotte mand met appels of om een goeie mand met enkele rotte vruchten. Vandaag wordt dezelfde discussie gevoerd op vlak van de justitie. Of het daarbij zal volstaan dat enkele rotte exemplaren worden weggehaald, zodat het gezonde fruit weer plaats krijgt in de mand, valt te betwijfelen. Waarschijnlijk zijn er toch enkele aanzienlijke gaten in die spreekwoordelijke justitiële mand ontstaan, die met nieuwe biezen toegevlachten moeten worden.

De politieke verantwoordelijkheid van de minister van justitie voor de goede werking van het gerecht staat buiten kijf. Soms is hij zelfs voor meer bevoegd dan alleen maar het uittekenen van de grote lijnen van het beleid, en voert hij zelf bepaalde taken uit (bv. de voorlopige invrijheidstelling). De huidige minister van justitie heeft ongetwijfeld zijn goede bedoelingen getoond. Maar op het resultaat van zijn aanpak reageren de meeste waarnemers weinig gunstig. Soms lijkt het erop of er bij justitie een embargo heerst op het grondig uitspitten van de bestaande problemen.

Uit de voorafgaande inventaris blijkt onbetwistbaar dat het openbaar ministerie het zieke broertje is van het gerecht. Het scoort slecht in minstens zes van de negen vernoemde gevallen. Op sommige parketten heerst een zeer onaangename sfeer, die het gevolg is van de veel te strakke hiërarchische verhoudingen. Het is niet te verwonderen dat deze slechte werksituatie een negatieve invloed heeft op de resultaten. Er valt te vrezen dat deze toestand niet snel zal verbeteren en dat dit uiteindelijk ten koste zal gaan van sommige waardevolle principes van onze rechtsstaat.

Waarom wordt het parket niet grondig gherstructureerd (met eerst en vooral een democratisering van de structuur), waardoor iedere parketmagistraat op volwaardige wijze zijn opdrachten kan vervullen. Moet er geen einde komen aan de kleinzielige hiërarchische controle? Is er tegelijk geen nood aan een betere sturing bij de uitoefening van de taken, zodat de jonge substituuat niet uitsluitend op zijn persoonlijke inzichten moet afgaan? Tenslotte moet ook de vraag gesteld worden of het nog zin heeft om een dubbele structuur bij het openbaar ministerie te behouden (een parket op het niveau van de eerste aanleg en een parket op het niveau van het hof

van beroep)? Waarom moeten alle strafdossiers, waarvan de opmaak deskundig werd begeleid door parketmagistraten van de eerste aanleg, achteraf opnieuw worden ingestudeerd door de magistraten van het parket-generaal, wanneer er hoger beroep wordt aangetekend? Zou het niet denkbaar zijn dat dezelfde magistraat die de publieke vordering heeft uitgeoefend voor de correctionele rechtbank, nadien ook voor het hof van beroep zou optreden? Hierdoor wordt niet alleen tijdverspilling voorkomen, maar bovendien de eenheid van het openbaar ministerie versterkt. Tenslotte is het een gedroomde kans om het openbaar ministerie zijn werkelijke plaats te geven, met name samen met het slachtoffer tegenover de verdachte, en niet met de rechter achter dezelfde bank.

Bibliografie

- Beyens, K., Snacken, S., Eliaerts, C., *Barstende muren. Overbevolkte gevangenis-
sen : omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen*, 1993, Kluwer, Antwerpen,
326 blz.
- Commissie Openbaar Ministerie (Donner), *Het functioneren van het Openbaar
Ministerie binnen de rechtshandhaving*, Ministerie van justitie, Den Haag,
1994, 95 blz.
- Hubeau, B., *Rechtshulp en rechtstoegankelijkheid in de jaren negentig : een oude
stroom door een nieuwe bedding ?* In: *Tegenspraak Cahier 13*, 1992, blz.
27-32.
- Janssen, C.; Vervaele, J., *Le Ministère Public et la politique de classement sans
suite*, 1990, Bruylant, Brussel, 418 blz.
- Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Gerechtelijke statistieken, bedrijvigheid der
hoven en rechtbanken, jaar 1989*, Brussel, 1993, 1.
- Parmèntier, S., *De gerechtelijke achterstand en het gewicht van de tijd*. In: *Tegen-
spraak Cahier 13*, 1992, blz. 9-20 ;
- Tomekens, E., *Het gerecht berecht*. In: *Socialistische Standpunten*, 1993, nr. 3, blz.
49-58.
- Van Delm, J., *Justitie in opspraak*. Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 1993, 48 blz.
- Van Loon, F., Langerwerf, E., Wouters, Y., *Procesvoering in burgerlijke zaken, En-
kele statistische gegevens*. In: *Tegenspraak Cahier 10*, 1990, blz. 39-57.